

DE LA VEGUERIA DE VILAFRANCA A LA VEGUERIA DEL PENEDÈS

A partir del segle IX, el Penedès es converteix en una terra de marca, o sigui, un territori fronterer entre dominis cristians i musulmans; i al llarg del segle X el comtat de Barcelona aixeca una xarxa de castells termenats per controlar el territori, els castells de la Marca. És en aquest segle X quan apareix el topònim *Penedès*, primer com a territori, *Penetese* (917), després *in Penitese* (956), *Penedes* (988), *Penitense* (992), i *Penedès* (1000). Tot plegat prové de la paraula llatina *pinna* que vol dir “penya”, i que, en llatí vulgar, el que parlaven els pagesos de la contrada, prenia la forma *pinnetum*, que vol dir “roquissar”. Els més de seixanta castells roquers que hi havia en aquestes terres de Marca devien donar pas a la denominació d'aquest territori com a terra dels castells roquers.

A la mort del comte Berenguer Ramon I (1035), el comtat de Barcelona es dividí entre els seus fills, anant a parar el territori penedesenc (“*des de Llobregat a terra de pagans*”) a Sanç, però aquest hagué de renunciar-hi, pressionat per l'hereu Ramon Berenguer. Els barons establerts al *Penitensem*, sota el cabdillatge de Mir Geribert, es revoltaren contra el comte de Barcelona i pretengueren d'independitzar el comtat del Penedès. L'any 1041 Mir Geribert fins i tot s'intitulà *príncep d'Olèrdola*. Més tard, el 1082-1089, serà el baró Arnau de Sant Martí qui encapçalarà la resistència del Penedès davant del comtat de Barcelona. El fracàs d'aquestes revoltes farà que el Penedès resti dins el comtat de Barcelona, això sí, i amb una administració delegada per part del comte rei durant els segles XI i XIII per mitjà dels vicaris: “*vicari domini regis in Penitense*”.

Tot i que des de l'any 1280 hi ha constància que hi havia veguer a Vilafranca, no és fins a l'any 1304 que Jaume II autoritzarà la formació oficial de la vegueria de Vilafranca o del Penedès. De fet, va ser aquest rei el qui convertí els *vicaris* en *veguers*, i qui donà forma definitiva a l'organització del territori català en vegueries, dividint el territori que ocupa l'actual Catalunya autònoma en 15 vegueries i 9 sots-vegueries. Els veguers eren els representants del rei en el territori i, en alguns casos, tenien dret d'assistir a les Corts. Per sota dels veguers hi havia els sotsveguers (a Igualada), i els batlles amb capacitat jurisdiccional (a Piera, Font-rubí, l'Arboç i Canyelles).

En un primer moment la delimitació de la vegueria depenia de la voluntat del rei, però a partir de 1336 adquirí estabilitat. Els límits de la vegueria de Vilafranca restaren establerts pel riu Gaià i Llobregat i per la conca d'Òdena i la Mediterrània, i abastaven el que anomenem Penedès històric: els 27 municipis actuals de l'Alt Penedès, els 14 del Baix Penedès, els 6 del Garraf, 21 de l'Anoia, 6 de l'Alt Camp, 9 del Tarragonès i 3 del Baix Llobregat, és a dir, 86 municipis actuals. L'any 1356 Pere III establí definitivament la capitalitat de la vegueria a Vilafranca del Penedès. Dins la vegueria de Vilafranca hi havia la sotsvegueria d'Igualada o de la Conca d'Òdena, que en depenia.

Les vegueries van permetre d'encabir tot el país dins d'una xarxa única demarcacional i administrativa de titularitat reial, que es va mantenir des d'inicis del segle XIV fins a l'anorreament de les institucions catalanes a començaments del segle XVIII, és a dir, al llarg de quatre segles. La permanència i arrelament de les vegueries es fonamenta en el fet que aquestes no eren una organització més del monarca superposada a les demarcacions feudals, sinó que s'havien assumit unes regions definides espontàniament des de l'activitat socioeconòmica irradiada pels nuclis urbans i que respectava les característiques de l'espai territorial.

Al llarg de l'edat moderna foren nombrosos els estudis i mapes que dividien el territori català en comarques, en funció de les seves realitats geogràfiques, econòmiques i històriques. En tots els estudis geogràfics dels segles XVI i XVII trobem el Penedès com una comarca ben definida, uns cops de forma unitària i d'altres dividia entre el Penedès i la Conca d'Òdena. Pel que fa a la cartografia impresa, el Penedès sortirà ja en el primer mapa imprès de Catalunya, el *Nova Principatus Cataloniae descriptio*, realitzat pel cartògraf Jap Baptist Vrients a començaments del segle XVII, on és una de les onze comarques cartografiades, si fa o no fa, amb els límits de la vegueria. De fet, el primer mapa imprès amb les vegueries és de 1702, el *Principaute de Catalogne*, de Gerard Valc, i de nou hi trobem el Penedès. A començaments del segle XVIII, Josep Aparici també presentà una divisió comarcal de Catalunya on la vegueria vilafranquina restava dividida en dues de les 34 comarques: el Penedès, “*del Llobregat i costes de Garraf al Gaià*”, i la Conca d'Òdena. Al seu torn, el Penedès se'ns presenta dividit en tres zones: la Marina al sud, el Pla al centre i la Muntanya.

A nivell politicoadministratiu, la vegueria de Vilafranca es mantingué fins a l'any 1714, quan, amb la derrota de les institucions catalanes davant Felip V i la posterior imposició del Decret de Nova Planta (16 de gener de 1716), el territori català passà a estructurar-se en dotze corregiments, seguint el model del regne de Castella. El corregiment de Vilafranca es configurà l'any 1717, tot mantenint la mateixa extensió territorial que la vegueria de Vilafranca, i integrant la sotsvegueria d'Igualada, amb un total de 112 pobles. Després, el 1719, es retallà la franja costanera del corregiment, de Vilanova a Altafulla, per tal d'adscriure-la al de Tarragona per una qüestió purament econòmica, alhora que els municipis de Bellprat i Santa Maria de Miralles s'incorporaven al corregiment de Cervera. En total, restaven al corregiment de Vilafranca 77 del 86 municipis de l'antiga vegueria. El corregiment restava a càrrec d'un corregidor que tenia tot el poder polític, judicial i militar del corregiment i que era, alhora, alcalde-corregidor de Vilafranca del Penedès.

L'estructura corregimental es mantingué fins a la configuració de l'estat liberal a començaments del segle XIX. Tot i les temptatives de 1812-1814 i 1820-1823, serà a partir de 1834 quan l'organització territorial liberal es consolidà a partir dels trenta-quatre partits judicials i de les quatre províncies en què s'esquarterà Catalunya. La major part del territori penedesenc restà dividit entre els partits judicials de Vilafranca del Penedès (28 municipis), del Vendrell (25 municipis), i d'Igualada (24 municipis). Els 9 municipis restants foren adscrits als partits judicials de Sant Feliu de Llobregat (5), Valls (3), i Montblanc (1). L'any 1860 es creà el partit judicial de Vilanova i la Geltrú, al qual es van incorporar 8 municipis del partit de Vilafranca, que, al seu torn, recuperà els municipis de Sant Joan de Mediona, Sant Pere de Riudebitlles i Sant Quintí de Mediona, que estaven adscrits al partit d'Igualada. La vella vegueria de Vilafranca quedava, doncs, dividida bàsicament en quatre partits judicials: Vilafranca del Penedès (23 municipis), el Vendrell (25), Igualada (21) i Vilanova (8). Els partits judicials de Vilafranca, Igualada i Vilanova van ser

adscriu a la província de Barcelona, i el del Vendrell a la de Tarragona (1835). Així s'ha mantingut fins a l'actualitat.

Malgrat aquesta divisió politicoadministrativa en partits i províncies, al llarg del segle XIX continuaren presentant-se propostes organitzatives de tipus comarcalista, unes seguint la tradició renaixentista, com ara la de Tomàs Bertran i Soler (1847), i unes altres incorporant nous criteris científics, com la d'Antoni Cebrià Costa (1864). Posteriorment, fou el republicanisme federalista qui va fer seva la reivindicació comarcal, tot plantejant-la en el seu projecte de Constitució federal de l'estat (1883). A finals del segle XIX foren diversos els mapes de Catalunya que recuperaren la divisió comarcal, i en tots el Penedès (amb els límits de la vella vegueria) apareixia com una de les quinze grans comarques catalanes. L'estudi i el mapa més important d'aquests anys és el de Norbert Font i Sagué (1897), en el qual el Penedès, amb els límits de la vella vegueria, més alguns municipis del Baix Llobregat i del Tarragonès, és una de les trenta-quatre comarques en què divideix el Principat. El primer mapa de Catalunya que dividia la vella vegueria penedesenca en quatre comarques fou el de Francesc Flos i Calcat (1906): Penedès (Alt Penedès), comarca del Vendrell (Baix Penedès, fins el Gaià), comarca de Vilanova (Garraf) i comarca d'Igualada (Anoia), això sí, totes elles agrupades en una supracomarca anomenada Penedès.

A començaments del segle XX el comarcalisme incorporà a la seva vessant més romàntica, naturalista i històrica, la vessant econòmica, social, urbana i científica, i va ser Francesc Carreras Candi qui, en la seva *Geografia general de Catalunya* (1913-1918), cartografià aquest nou comarcalisme, on el Penedès es mantenia essencialment unit des del Gaià al Garraf, i se'n separava la Conca d'Òdena. Posteriorment, la Mancomunitat de Catalunya va plantejar un projecte de divisió territorial de Catalunya en quinze comarques, una de les quals era la del Penedès que abastava el territori de la vella vegueria i tenia la capital a Vilanova i la Geltrú (1919). A partir d'aquell moment, aparegueren diferents propostes de divisió comarcal de Catalunya que mantenien la major part del Penedès unit, tot i que separant-ne la part de l'Anoia, per exemple els mapes del Centre Excursionista de Catalunya (1931).

Diverses iniciatives comarcalistes penedesenques coincidiren a començament del segle XX: les revistes *Penedès*, *Revista comarcal il·lustrada*, *Penedès*, *Hèlix* i *Gasetta de Vilafranca*, les *Exposició d'Art del Penedès*, el projecte d'un *Institut d'Alts Estudis Penedesenques*, els *Aplecs Excursionistes* i de *Germanor penedesenca*, els *Quaderns Il·lustrats Penedès...* La proclamació de la Segona República i la recuperació de la Generalitat de Catalunya van possibilitar que aquest sentiment comarcalista pugues fer-se realitat. De l'octubre de 1931 al febrer de 1933 treballà la ponència de l'estructura comarcal de Catalunya. De l'enquesta que realitzà la ponència als ajuntaments sobre els sentiments de pertinença comarcal, en resultà que la majoria dels municipis de la vella vegueria se sentien integrants del Penedès o del Baix Penedès, i una part de la comarca d'Igualada. D'aquí en sortí un primer projecte de divisió territorial en què el Penedès seguia fonamentalment unit (45 municipis), tot exceptuant els municipis de l'Anoia incorporats a la Conca d'Òdena (21), els del Tarragonès (10) i l'Alt Camp (7) incorporats a l'Alt i Baix Francolí i els del Baix Llobregat incorporats a aquesta comarca (3).

Quant a la divisió en vegueries o regions, el geògraf Pau Vila proposà a la Comissió d'Organització Territorial que es creés una vegueria del Penedès amb capital a Vilafranca. Aquesta proposta d'unitat del Penedès havia estat defensada per Pere Mas i Perera (1932), i per bona part

dels ajuntaments de les comarques penedesenques (1933). Malgrat tot, la ponència plantejà una organització territorial en base a trenta-vuit comarques i el Penedès històric restava dividit fonamentalment en quatre: l'Alt Penedès (25 municipis), el Baix Penedès (12), el Garraf o Marina del Penedès (8), i l'Anoia (21): 66 municipis de 86. I, ens menys mesura, en les del Tarragonès (10), l'Alt Camp (7), i el Baix Llobregat (3). Quant a les vegueries o regions, se'n plantejaven nou. Les tres comarques penedesenques foren adscrites a la Regió III, juntament amb el Tarragonès i l'Alt Camp, mentre que la comarca d'Igualada fou adscrita a la regió VII. L'any 1934 es redactà el *Projecte de Llei de divisió territorial de Catalunya*, però, a causa de la supressió de la Generalitat de Catalunya a partir dels fets de l'octubre de 1934, restà en suspens, fins que els decrets de 27 d'agost i 23 de desembre de 1936, un cop iniciada la Guerra Civil, implantaren oficialment la nova divisió territorial de Catalunya.

La dictadura franquista va fer desaparèixer les comarques i les vegueries, i centrà l'organització territorial en les províncies i, subsidiàriament, en els partits judicials. Mentrestant, l'oposició catalanista i democràtica reivindicava el marc comarcal i regional com els més idonis per a l'organització territorial, la qual cosa es refermarà l'any 1977 en el marc del Congrés de Cultura Catalana. A nivell penedesenc cal citar iniciatives com ara el Cercle d'Estudis Penedesencs (1942), la *primera Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, que reuneix estudiosos del Penedès i la Conca d'Odena (1950), la publicació d'*El Penedès i Garraf*, el segon volum de *Comarques de Catalunya* (1961), la creació de la DO Penedès a començaments dels anys seixanta, ratificada el 1976, la formació de l'Institut d'Estudis Penedesencs i del Grup de Mestres del Penedès i de l'Escola d'Estiu del Penedès (1977).

Amb la recuperació de la Generalitat de Catalunya es plantejaren diverses propostes d'organització territorial. L'any 1987 els alcaldes de Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú, el Vendrell i Santa Sadurní d'Anoia signen el Pacte del Penedès, comproment-se a treballar conjuntament per la unitat de les comarques de l'Alt i Baix Penedès i el Garraf. El mateix any, però, el Parlament de Catalunya aprovà la divisió territorial tot respectant la divisió comarcal de la Generalitat Republicana (Llei 6/1987). Divisió que, amb petites modificacions (1988 i 1990), s'ha mantingut fins avui: Bonastre (Tarragonès) i Masllorenç (Alt Camp) s'adcriviren al Baix Penedès i Olesa de Bonesvalls i Castellet i la Gornal passaven del Garraf a l'Alt Penedès. En canvi, no es recolliren les demandes de deu ajuntaments de l'Alt Camp, la meitat d'ells pertanyents a la vella vegueria del Penedès, que havien proposat d'unir-se al Penedès, quelcom semblant al que havia demanat el municipi de Begues (Baix Llobregat).

L'any 1995 el Parlament de Catalunya va decidir d'organitzar el Pla Territorial General de Catalunya en sis àmbits de planificació, de manera que el territori de la vella vegueria penedesenca restava esquarterat en tres plans territorials parcials: Àmbit Metropolità (Alt Penedès i Garraf), Camp de Tarragona (Baix Penedès) i Comarques Centrals (Anoia). L'any 2001 s'hi afegí un setè àmbit d'aplicació: l'Alt Pirineu-Aran. L'any 2001 es va elaborar l'estudi de revisió de l'organització territorial de Catalunya, conegut amb el nom d'*Informe Roca*. En aquest Informe es contemplava la possibilitat d'adscriure el Baix Penedès a la regió barcelonina per unificar el Penedès.

L'any 2004 els alcaldes d'Igualada, Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú i el Vendrell, i els presidents dels Consells Comarcals de l'Anoia, l'Alt Penedès, el Baix Penedès i el Garraf, signaren el Pacte de Sant Martí, en què es comprometien a treballar conjuntament per estructurar

Comte de Darnius: "Corregimiento de Villafranca". 1716 (icc).

aquest territori pel que fa a les infraestructures, desenvolupament econòmic, sòl industrial, serveis, transport de viatgers i mercaderies, protecció mediambiental, etcètera.

Aquest mateix any, i davant les notícies que el Penedès podia seguir esquarterat en la nova ordenació territorial de Catalunya en vegueries, l'Institut d'Estudis Penedesencs llança un manifest en favor de la vegueria del Penedès, i al seu redós s'organitza la Plataforma Pro Vegueria Pròpia, que ha aconseguit més de 6.000 adhesions individuals i 173 de col·lectives, i que s'aproveïssin mocions a favor en els consells comarcals de l'Alt Penedès, Baix Penedès, Garraf i Anoia i en 63 municipis de les quatre comarques. No hi ha cap altre territori català on hi hagi hagut tanta unanimitat i tant de debat sobre la vegueria. Cap altre territori ha reivindicat i s'ha mobilitzat com ho ha fet el Penedès. Sorpren que després de dos segles d'esquarterament provincial i de tres dècades de fraccionament comarcal, avui encara sigui tan ampli el sentiment penedesenc entre la gent que hi viu. El Parlament de Catalunya s'ha fet l'orni a les raonades reivindicacions penedesenques, ja que, si bé, per una banda, ha aprovat que el Penedès sigui el 8è Àmbit de Planificació Territorial de Catalunya (14 de juliol de 2010), per una altra s'ha denegat al Penedès poder esdevenir la vuitena vegueria en el moment en què s'aprova la Llei de Vegueries (27 de juliol de 2010).

El Penedès, i l'IEP al seu capdavant, seguirà lluitant per aconseguir que la vegueria del Penedès sigui una realitat. Ho farà des del carrer i des dels despatxos, amb la mobilització i el pacte. Ho farà fent Penedès cada dia, omplint de contingut l'Àmbit, i cercant el consens entre els penedesencs. De fet, ja ho hem començat a fer mitjançant les XXI Jornades d'Estudis Penedesencs sobre "El Penedès a la Catalunya del segle XXI"

Principauté de Catalogne de Gerard Valc (1702). Zona del Penedès. Institut Cartogràfic de Catalunya (icc).

Principauté de Catalogne de Gerard Valc (1702),
Institut Cartogràfic de Catalunya (icc).

"Projecte de divisió administrativa", Mancomunitat de Catalunya, 1919 (icc).